

Leszkoven László*

A jogellenesség ötven(nél is több) árnyalata

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK. A JOGELLENESSÉG MEGKÖZELÍTHETŐSÉGÉRŐL

Szászy István felfogásában jogellenesség alatt a tárgyi jog valamely parancsoló vagy tiltó szabályába ütköző jogi helyzet értünk. „A jogellenesség tehát mindig tárgyi értelemben vett jogellenességet jelent, s mindig valamely jogi kötelezettség megsértéséből áll, mert minden személyt az a jogi kötelezettség terhel, hogy a jogalkotó hatalom tiltó szabályaiba ütköző magatartást ne tanúsítson.”¹ Bíró György és Lenkovich Barnabás szerint „[a] jog jelenti azt a szabályt, parancsot, magatartási normát, amelyet a társadalomban kialakult legerősebb hatalom, az állam alkot vagy alkotni enged, illetőleg, mint általában elfogadott magatartásszabályt (szokásjog) elismer, és amelynek végrehajtását államhatalmi (végső fokon fizikai) kényszerrel is biztosítja (jogszabály) ... A jog tehát tárgyi értelemben az állam vagy általa elismert (helyi) közhatalom (önkormányzat vagy köztisztviselő) által alkotott kötelező magatartásszabály, szűkebb értelemben bíróság által kikényszeríthető, végrehajtható norma.”² Lábady Tamás megközelítésében „[a] magánjog a privátautonómia joga, amely biztosítja és oltalmazza a személyek önálló, más hatalomtól független, autonóm kapcsolatait, autonóm társadalmi – jogi – szervezkedéseit, egymáshoz fűződő személyi és vagyoni viszonyait, szervezeti viszonyait, és amely – az állami befolyás különféle eszközeivel és módszereivel, továbbá a magánjog szervező szerepe révén – kijelöli az egyéni és szervezeti autonómia határait. A magánjog tehát a magánélet viszonyai befolyásolásának, szervezésének és védelmezésének jogi rendje (...)”³

A jog legáltalánosabban fogalmazva a társas élet szervezője, a magánjogot Radbruch minden jogok szívkamrájának nevezte. A jogi norma mindig elvárásokat fogalmaz meg, amihez a jogalanyoknak a cselekvéseiket igazítaniuk kell, ellenkező esetben – mondta Grosschmid – a jog „megcserdíti rajtuk ostromát...”⁴ A jogellenesség – mint a kötelező paranccsal való szembehelyezkedés – feltétlenül rosszállást vált ki. Lábady szerint jogellenes magatartások azok az emberi magatartások, amelyek a jog parancsaiba ütköznek. A jogellenes magatartások ekként

– írja és ez már közelebb visz minket a választott téma feldolgozásához – a tárgyi jognak meg nem felelő cselekvések: deliktumok, kötelemszegések, mulasztások stb.⁴ Szemléletes Almási megállapítása: a tilos cselekmény tényálladékának megvalósítása a sértett jogkörének ideiglenes vagy állandó jellegű megcsontásával jár.⁵ Ezt az érdeksérelmet – folytatja a szerző – a törvénynek korrigálnia, de legalábbis kezelnie kell: gondoskodni kell arról, hogy a magánjogban biztosított jogok és javak zavartalanul maradjanak azok hatalmi körében, akik elismert jogi tények alapján jutottak e javak birtokába. A jogellenes magatartások természetükből fakadóan a konkrét jogi helyzetet változtató tények, melyek jogkövetkezmenyt vonnak maguk után: kártérítési kötelezettséget állítanak be, a hibás teljesítés objektív helytállási kötelezettséget hoz létre és így tovább.

A jogellenesség fogalmi lehatárolását eleve megnehezíti, hogy az előírt vagy elvárt magatartás, a tárgyi jog által előírt magatartási mérce – maga is sokféle lehet, keletkezési alapját és tartalmát tekintve egyaránt. Mind ugyanarra fut ki. Ahogyan a fény jöhet Naptól és gyertyától egyaránt (Grosschmid), az elvont jogi parancs is folyhat konkrét jogszabályból, de eredhet szerződésből is. Márpedig a szerződés tartalmának szabad kitöltése folytán a kötelelem soha nem egyetlen kétszemélyes relatív jogviszony, hanem több összesodort kötelemszál, mely ennél fogva egyetlen összetett kötelelem is nagyon sok szolgáltatási kötelezettséget gyűjt egybe. A kötelemben rejlő egyes száklaknak ez a sokasodása persze nem csak szerződési sajátosság – bár ott a leginkább látványos – a megállapítás valamennyi kötelelemre érvényes. Ezért ahányféle a kötelezettség, annyiféle megszegéssel, jogsértéssel lehet számolni és ezekkel olykor más-más logika szerint kell elbánni. A jogellenesség tehát nem éppen homogén valami. A jogi előírásokba ütköző helyzetek ugyanis rendkívül változatosak. Éppen ezért álláspontunk szerint a jogellenességre is áll ugyanaz, amit Almási Antal a tilos cselekményről elmélkedve leszögezett: olyan magánjogi tényről van szó, „melyet általános, a jogrendszer egészén végigvonuló, de annak egyes nem hasonló természetű részeiben más-másként módosuló joghatások jellemeznek.”⁶

Aztán nehogy az olvasót félrevezessük, netán reményeiben csalatkozzék, tanácsos és illendő jó előre meghatározni ennek az írásnak a műfaját – így kezdte egyik írását Peschka Vilmos.⁷ Mi is ezzel kezdjük a mondandónkat, azzal a nem lé-

* Egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

1 SZÁSZY István: *A magyar magánjog általános része* II. kötet (Egyetemi Nyomda, Budapest, 1948) 319.

2 BÍRÓ György – LENKOVICS Barnabás: *Általános tanok és személyek joga* (szerk. Bíró György) Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2014., 21.

3 LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2017.

4 LÁBADY 222.

5 ALMÁSI Antal: A tilos cselekmény a magánjogban. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1907, 234.

6 ALMÁSI 146.

7 PESCHKA Vilmos: A jogosulti késedelem paradoxona. *Jogtudományi Közöny* 1983. évi 9. szám, 559. Eörsi Gyula írta valahol, hogy a jog dog-

nyegtelen különbséggel, hogy a műfaj helyett inkább a téma-választásról és a tárgyalás módjáról szólunk. A szélesen értelmezett jogellenesség annyira színes, mint a nyári mező. Valamennyi szál virágán egyszerre áttekinteni nem is lehetséges, ami nem zárja ki, hogy csodálni lehessen. Valami hasonló a célja jelen tanulmánynak is, sorra vesz, összehasonlít, egybe-köt és elválaszt – mindezt annak érdekében, hogy a száraz rendszerezés helyett megmutassa, milyen tarka is ez a rét. A példákat tetszés szerint válogattuk, rendszertelenül, szedtük innen is, onnan is és úgy fűztük a gondolatokat egymás után, ahogy adta magát számunkra a téma. Nem dogmatikai tanulmány, a felvetett megállapítások sincsenek lezárva – mert nem is lehetnek. Arra törekedtünk csak, hogy felvillantsunk néhány olyan helyzetet, mely az általa sugárzott jogellenesség miatt érdekes lehet. Ezeknek a tényállásoknak sokszor csak a jogi értékelésre számot tartó egy-egy darabját vettük elő, remélve, hogy sikerül egy-két figyelemre méltó momentumra rávilágítani. A változatosság gyönyörködtet, és bár nem lehetünk biztosak, hogy a kitűzött célt – annak ellenére, hogy számtalan tudós gondolatot idézünk – elérjük, ki kell jelenteni, hogy a levont következtetésekért, minden esetlegességért és a lezáratlanság miatt keltett hiányérzetért és így tovább (megannyi „jogellenes helyzetért”) minket terhel minden felelősség.

2. A JOGGAL VALÓ VISSZAÉLÉS TILALMA

A joggal való visszaélés tilalma – a lényegét tekintve – a Ptk. által axiomatikus elvként rögzített szabad joggyakorlás határait állapítja meg. „Ahogyan az emberi szabadság nem fajulhat szabadossággá, azaz egyes ember szabadsága nem terjedhet ki mások szabadságának korlátozására, ugyanúgy az alanyi jogok sem gyakorolhatók önkényesen, a joggal való élés nem fordulhat át visszaélésbe. Az alanyi jogok nem önmagukért, önmagukban valók, azoknak meghatározott társadalmi célja, rendeltetése van. Minden alanyi jogot csak céljának megfelelően, rendeltetésével összhangban szabad gyakorolni, és csak ekkor számíthat törvényi védelemre és elismerésre. A rendeltetészerűség követelménye mintegy *kijelöli az autonóm mozgástér határvonalát*, ameddig az egyén szabadsága, a személyi autonómia kiterjed. Ilyen értelemben a rendeltetészerű joggyakorlás nem más, mint az autonóm mozgástéren belül maradás, vagyis az alanyi jog határvonalának tiszteletben tartása.”⁸ A joggal való visszaélés mindig egy bizonyos alanyi jog gyakorlásával kapcsolatos és nem általában véve való-

matikája lényegében nem más, mint a jogi megoldások azonosságainak és különbözőségeinek számbavétele, és az így nyert eredmények absztrahálásával alakul ki, formálódik. Magunk is ezt a munkát igyekeztünk most elvégezni, azzal a nem csekély különbséggel, hogy a jogi dogmatika mélységeit szándékosan kerültük, az érzékeltetés érdekében csak a felszínen mozogtunk, és hogy Eörsinek sikerült is a dogmatika rejtelmeiben elmerülni.

8 BÍRÓ-LENKOVICS 73. A Fővárosi Ítéletábró egyk ítélete pl. kimondta, hogy a felmondási jog is csak társadalmi rendeltetésével összhangban, súlyos szerződésesség esetén gyakorolható. Visszaélésszerűen gyakorolja jogát a hitelező, ha egyhavi törlesztőrészlet elmulasztása és néhány törlesztés rövidebb idejű késedelme miatt a rendelkezésére álló óvadéknak igénye kielégítésére történő felhasználása helyett a kölcsönszerződést felmondja. Fővárosi Ítéletábró 4.Pf.20.914/2013., EBD2015. P.4. Az ilyen joggyakorlás a szankció súlyos aránytalansága miatt is jogellenes és sérti a jóhírnemesség és tisztesség követelményét is.

sul meg, hanem akkor, ha egy jog gyakorlása ugyan nem ütközik semmilyen más konkrét tilalomba, azonban a joggyakorlás jogellenessége azért mutatható ki, mert a jog gyakorlása e módja nem advekvát a rendeltetésével.⁹

A joggal való visszaélés törvényi tilalma az egész kódexen átívelő – sőt, a magánjog területeire átsugárzó – közös szabály, melyet állandóan szem előtt kell tartani. *A látszólag jogos, de valódi tartalmát, célját illetően a jog rendeltetésével ellentétesen alkalmazott, kifejtett magatartás, nem jogszerű.* A Ptk. 1:5. §-a által szabályozott helyzet valódi átmenet jogos és jogellenes között, nem a két terület peremvidéke, hanem sok átmenettel bíró, érzékeny életértékelést követelő széles sáv: igazi határmezsgye. Erős elméleti alapokra épülő gyakorlati szabály.

A joggal való visszaélés esetében a magatartás nem a törvény által nevesített jogi paranccsal helyezkedik szembe, hanem a számára biztosított *szabad mozgástérre fesztí túl és ezzel valódit meg jogellenességet.* Ez az alapelv sem dísznek van a Ptk. élére állítva (bár kétségtelen, hogy a frappánsan megfogalmazott, „jól eltalált” alapelvi norma egyben dísz is a törvénykönyvnek). Minden alapelv emeli a törvénykönyv méltóságát és segít abban, hogy a jogalkotó becsületes intenciói (Beck Salamon kifejezése) megvalósuljanak. A polgári jog a jogosultsággal csak addig enged élni, míg a joggyakorlás visszaélésbe nem fordul: a visszaélés ezért – mint tilos, jogellenes cselekvés – a jogérvényesítés akadályát fogja képezni. Taxatív felsorolást a jogszabályok nem adhatnak, ezt egyébként is megakadályozza az életviszonyok rendkívüli sokszínűsége. Helyesen mutatott rá Újlaki: „A jogszabály nem tud minden tényállást felmarkolni az életből, nem képes a kor diktálta tilalmaival eleve feloldást adni olyan tilalmazandó magatartások alól és bianco engedélyt adni olyan emberi cselekvőségekre, amelyekre a jogszabály megalkotás idején nem lehetett még felkészülni.”¹⁰ Éppen erre az esetre szolgál a joggal való visszaélés tilalma, pontosabban a tilalom folytán előálló következmények érvényesítése.

Az általában megengedett magatartások konkrét gyakorlásával szembeni elvárásokat a jogalkotó a polgári jogi alapelvek segítségével rögzíti, illetőleg közvetíti. A jognak – írja Meszlény Artúr – általában véve nem hivatása, hogy a személyt joga gyakorlásának módja felől leckéztesse. Csak akkor áll másként a helyzet, ha a joggyakorlásnak nem is lehet más észszerű célja, indoka, mint másnak a bosszantása vagy károsítása.¹¹ „A modern magánjog ugyanis a jogosultságok megadását az emberek boldogulásának eszközeként fogja fel, miből következik, hogy a joggal való élés lehetőségét megvonja ott, ahol ennek józan célja nincs.”¹²

A joggal való visszaélés tilalma a joggyakorlás szabályszerűségének szilárd elvi talajon álló öre és a jogellenességet számon kérő rugalmas intézmény is egyben. Az alapelvi szabály valamennyi magánjogi, polgári jogi norma mélyéből szólal meg és az ott elrejtett értelmet hozza felszínre. Arra figyelmeztet, amit Grosschmid az érdekszemponit bevezetése kapcsán írt, hogy „a jogtétel az ő küllalkatában (kimerevitettségekben) a maga sugalló okát nem mindig fedi egészen. Van, ami nem

9 Vö. Kúria, Mfv.II.10.658/2017. BH2018. 347.

10 ÚJLAKI László: Visszaélés a joggal a polgári eljárásban. *Jogtudományi Közöny*, 1989. szeptember, 460.

11 MESZLÉNY Artúr: Visszaélés a joggal. *Polgári Jog*, 1933/1., 4.

12 ALMÁSI 231.

fér bele a bárkába. A *törvénylátás* feladata a törvényakarat ily kint maradt elemeivel a törvény merevségét értelmezőleg meghajlítani.¹³ A joggal való visszaélés tilalma valóban nem önálló tényállás, de ebből nem az következik, hogy a parancsa ne lenne határozott. Ellenkezőleg: a szabály a polgári jog halkabb önszavát szólaltatja meg a lármásabb tételek mögül (Grosschmid), emlékeztetve arra is, hogy az igazi erő mindig csendes.

A joggal való visszaélés a polgári jog által nem tolerált magatartás, jogellenes cselekmény. Megjegyzendő ugyanakkor az is, hogy az alanyi jog rendeltetésselenes gyakorlásának következményeit a jogszabályok nem egy esetben *külön nevesítik, konkretizálják*. Így pl. a Ptk. 6:98. § (1) bekezdésének utolsó fordulata szerint nem támadhatja meg a szerződést az, aki a feltűnő értékaránytalanságot felismerhette vagy annak kockázatát vállalta. Amennyiben a sérelmet szenvedett fél a szerződés megkötésekor tudott vagy tudnia kellett a feltűnő értékaránytalanságról, ennek ismeretét a bírói gyakorlat szerint úgy kell értékelni, hogy az értékkülönbségből eredő kockázatot vállalta. Ha mégis erre hivatkozik, azt *rendeltetésselenes joggyakorlásnak* kell tekinteni.¹⁴ Lényegében ugyanez a helyzet a Ptk. 6:159. § (3) bekezdése esetében is, mely kimondja, hogy jelentéktelen hiba miatt elállási jog gyakorlásának nincs helye. Ilyenkor a jog tételes szabályban maga reagál a visszaélést megvalósító joggyakorlásra és eleve megtiltja azt, a joggal való visszaélés csak mint a jogszabály megalkotásának indítóoka jön figyelembe. Ha elfogadjuk, hogy a joggal való visszaélés törvényi tilalma a jóhiszeműség s tisztesség alapvető követelményének megsértésére válaszol, akkor azt is mondhatjuk, hogy az előbbi az utóbbinak a joggyakorlás módjára (körülményeire) tekintettel konkretizált megjelenési formája.

3. AZ UTALÓ MAGATARTÁS – KÁRKÖTELEM A JOGOS ÉS JOGELLENES HATÁRÁN

A magyar magánjog több olyan jogi helyzetet ismer, melyek a jogos és a jogellenes határvonalán, inkább mezsgyéjén helyezkednek el. Idetartozik az *utaló magatartás tényállása* is, mely nem elég erős ahhoz, hogy a szóban forgó közlés – szándékos magatartás – egyenes úton joghatást érjen el, de ahhoz éppen elég erővel szólal meg, hogy ne lehessen figyelmen kívül hagyni. A helyzet nagyon hasonlít a „félíg teli vagy félíg üres a pohár” dilemmájához: mindkettő igaz lehet, attól függ, hogyan állunk hozzá. Az utaló magatartás tényállása a biztatással „okozott” kárért való helytállás elvi kötelezettségének felismerésével, kimondásával lett a Ptk. 6. § szabályában alapvető tétel. Az ilyen magatartások eredményéért való felelősség jogérzeti alapjára Füst is utalt, amikor úgy fogalmazott, hogy csak a kezdetleges jog tér ki az ilyen közlések figyelembevételére elől, de *a csak kissé fejlettebb jogérzet már számolni kénytelen* velük: ez egyértelműen következik a társas együttlét alapját képező *jóhiszeműség elemi követelményéből*.¹⁵ Ezek a „kisintenzitású” helyzetek Lábady helyes megfogalmazása szerint jogos

magatartásokra vonatkoznak, amelyek azonban *gyakorlásuk közben olyan rendellenes tulajdonságra* tesznek szert, amely ugyan nem éri el a jogellenességet, de mégis magánjogi szankcióban részesül.

E speciális tényállást elsősorban a jogellenes károkozás kötelemfakasztó tényétől szokás elhatárolni, azzal, hogy *az sem nem jogellenes sem nem jogszerű*. A jogos és jogellenes közötti szürke zóna, köztes közömbös tér létét egyébként Marton Géza határozottan kétségbe vonta. „Nem lehet itt kiutat keresni abban sem, hogy a kétféle magatartás (jogos és jogellenes) között egy kitöltő hézagot (semleges, közömbös magatartást) veszünk fel. Ilyen nincs. Ami nem jogos, az jogtalan és megfordítva. Pontosabban jogtalan mindaz a magatartás, melyet a törvényszó kifejezetten vagy implicite azzal, hogy szankcióval sújtja, ilyennek nyilvánít.”¹⁶

Maximálisan osztjuk Lábady Tamás nézetét, aki az utaló magatartásban *az emberi jóhiszeműséggel való visszaélés* esetét látja.¹⁷ *A másokba vetett bizalom érték, aki pedig a másokba vetett bizalmában önhibáján kívül csalatkozik és kárt szenved, a kár kompenzálására tarthat igényt*. A bíróság kettős mérlegelési lehetősége – vagyis: ítéle meg kártérítést, a teljes kárt vagy csak egy részét – elegendő mozgásteret biztosít arra, hogy a sok tényállási elemből összeálló kisintenzitású jogi tény valamennyi elemét külön és összességében is mérlegelhesse.¹⁸ Az utaló magatartás tényállása szokatlanul sok tényállási elemből tevődik össze, ez azonban a kötelemkeletkeztető tényállás alapvető töltekezéséből adódik: maga a fogalom is eleve körvonalazó, körülírászerű. Ez nem jelenti azt, hogy a jogalkotó mindegyik elem tekintetében támadási felületet kívánt volna nyitni az utaló magatartás tényállása ellen. Abból, hogy a Polgári Törvénykönyv a tényállást az egyéb kötelemkeletkeztető tényállások körébe helyezte át, arra kell és lehet következtetni, *hogy nem csupán elvontan kívánt hitet tenni az utaló magatartások kötelmet keletkeztető hatása mellett*. El kell fogadni, hogy a jogalkotó az utaló magatartásnak – egyéb kötelemfakasztó tényekhez képest – szerényebb, arányos szerepet kíván biztosítani, ez azonban nem jelenti azt, hogy a Ptk. 6:587. § szabályát minden elemében „folyamatosan elhatárolva lássuk és láttassuk”. Ez a jogintézményt olyan szinten elszigeteli, hogy az végül el is enyészik. A magunk részéről továbbra is irányadónak érezzük Füst megállapítását, melyet a szerző a magyar magánjog szokásjogi állapotában vetett papírra: „A társas együttlét alapját képező jóhiszeműségnek elemi követelményévé válik, hogy ne csak kifejezett, a tételes jog által előírt formában történő és jogváltoztató hatással felruházott cselekményeinkből háruljanak reánk jogi következmények, hanem azokért is, melyeket mások egyébként ténykedésükben alapul vehettek és vettek.”¹⁹

13 GROSSCHMID Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből (Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest 1933.) II. kötet Második rész 865.

14 Legf. Bír. Pfv.IX.20.995/2010., BH2011. 343.

15 FÜRST László: Utaló magatartások. *Jogállam*, 1927, 314.

16 MARTON Géza: Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból. In: SZLADITS Károly (szerk.) *Magyar Magánjog Kötelmi jog Különös része*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942, 859.

17 LÁBADY 224.

18 A Ptk. 6:587. § szabálya végeredményben a felek magatartásának értékelésén nyugvó, de a bíróság határozatból keletkező kötelem, vö. Ptk. 6:2. § (3) bekezdése.

19 FÜRST 314.

4. (V)EGYES KÁRTÉRÍTÉSI KÉRDÉSEK

Ha a jogellenesség kerül szóba, akkor a példák kiválogatása esetében elsősorban a kártérítés, a szerződésszegés és az érvénytelenség, amelyekből meríthetünk. A jogellenesen okozott kár megtérítésére vonatkozó kötelmi szabály elsők között való megemlítése magától értetődik: aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni – a törvény ugyanis (Ptk. 6:518. §) tiltja a jogellenes károkozást. A jogellenesség a kártérítési felelősség megállapításának szükségképpen előfeltétele, felelősség és jogellenesség ugyanakkor természetesen nem fedik egymást. A kártérítés egyébként a tiltott cselekményeknek nem alaphatása, hanem a *jogellenes magatartáshoz kapcsolódó restitutionális jogparancsnak csak egyik jellemző esete*.²⁰ Akkor is, ha legtöbbször ez a következmény tűnik leginkább kézenfekvőnek. A vagyoni viszonyokban a védelemre érdemes érdekkör sérelmét – a sérelem által okozott érzékzavart – a kártérítés nagyjából helyreállítja.

A pénzürték kiegyenlítő szerepe is némileg közrejátszik abban, hogy a tiltott, jogellenes magatartások következményeit automatikusan a kártérítésben lássuk. Ez nem véletlen. A pénz általános egyenértékes – tanította Bíró György – azaz mindennek az ára, univerzális értékmérő, és ez egyaránt vonatkozik azokra az esetekre is, ha ez az egyenérték nem ellenszolgáltatás, hanem egy nem szándékolt vagyoneletelődés pl. károkozás, alaptalan gazdagodás helyreállításának, kiegyenlítésének stb. eszköze.²¹

A kompenzáció mértékének meghatározása a *vagyoni kártérítés esetében sem* mindig egyszerű. Almási szerint „a vagyoni kártérítés is igen gyakran csak hiú kísérlet maradt arra, hogy a beállt vagyoni érdeket teljesen pótolja. Gondoljunk valamely nagy vagyoni értékkel is bíró, de művészeti szempontból pótolhatatlan műremekre, vagy praetium affectionissal ékes emléktárgyra, kéziratra és számos más dologra, melyek ugyan vagyoneértékek, de eredeti mivoltukban mégis pótolhatatlanok, mert nem *csupán* vagyoneértékek.”²²

A kártérítés a jogellenes tilos magatartások helyreütésének nyilván nem kizárólagos, és nem is feltétlenül elsődleges eszköze (lásd pl. a tapadó károk kérdéskörét), de mindenesetre kézenfekvő megoldás. Mivel az érdeksérelmet a vagyoni kapcsolódási ponttal bíró jogviszonyokban kárként (károsodásként) a legkönnyebb felfogni, magától értetődik, hogy – Almási megfogalmazásában – a pénzbeli kiegyenlítés a vagyoni tilos cselekménynél nagyjából eliminálja a jogellenes sérelemből a sértettre zúdult anyagi hátrányokat. Mennél inkább távolodunk azonban – mutat rá a szerző – a vagyoni tilos cselekmény tényállásfajaitól, annál jobban domborodik ki a jogrendszer tehetetlensége a megzavart ideális érdekeknek újbóli helyreállítására, annál csonkább marad a tilos cselekmény kiegyenlítő hatásainak elve.²³ Kitérő példa erre az abszolút jogviszony megsértéséből fakadó kötelmi igény egyik sajátos, ha nem is kivételes esete, amikor a *személyiségi jogsértés* von maga után – a maga rendszerinti következményei mellett és azon túl – *sérelemdíj* iránti követelést.

20 ALMÁSI 143.

21 Kártérítésbe fordulhat át az eredetileg dolog ki- vagy visszaadásában álló követelés is, ha a szóban forgó dolog elpusztul. Vö. BDT2022. 4468.

22 ALMÁSI 144.

23 ALMÁSI 238.

A polgári jog nem a magatartás, hanem annak következménye: a *károkozás jogellenességét deklarálja és látja el polgári jogi szankcióval*. Polgári jogi értelemben nem a magatartás, hanem a károkozás jogellenes. Ha a magatartás kárt okoz – jogellenességet kizáró körülmény hiányában, melyre a károsultnak kell hivatkoznia – az adott magatartás a törvénynél fogva jogellenes károkozásnak minősül, ezért önmagában annak jogellenességét sem megállapítani, sem bizonyítani nem kell és nem is lehet.²⁴ A *kár lendíti be a kötelmet* – kár nélkül nincs kárkötelelem – de miként a szerződések esetében is beszélhetünk a megelőző, ún. prekontraktuális létszak relevanciájáról, nem ritka, hogy hasonló előkészületi állapottal a kárkötelelem esetében is foglalkozni kell.²⁵ A *kárkötelmeknek is van megelőző életfázisuk*: a kármelegelőzési, előzetes kárelhárítási kötelezettségek egyenesen ide lettek tervezve, de a törvény rendelkezése alapján a károsodás fenyegető veszélye is kártérítési következményekkel járhat – a maga rendje szerint.²⁶ A polgári jog alkalmanként a már látható, de eredményét tekintve még csak körvonalazódó jogellenességre is figyel.

5. EGYENSÚLY, ARÁNYOSSÁG

Az egyes jogellenességet idéző esetek közül a tanítványi hála és tisztelet okán is a kötelmi egyensúly kérdéskörét emeljük ki és vesszük előre. Az egyensúly hiánya, az értékek eltolódása, az értékarányosság zavarai voltak azok a kérdések, melyeket a nagyszerű miskolci jogász professzor, Bíró György kandidátusi értekezésében²⁷ görcső alá vett és elemzett. Bíró az egyenértékűség nagyon is tágra értelmezhető követelményét – természetesen megszorítások és magyarázatok mellett – általános kötelmi követelménynek tekintette. Frank Ignác megállapítását a dolgozat mottójaként használva – „*nem igazság, hogy valaki ok nélkül más kárával, rövidségével gyarapodjon*” – az értékarányosság és értékállandóság megteremtésének és megőrzésének kérdéseit vizsgálta: a magánjogon belül elsősorban a vagyoni területén. Nézeteit a leggyakoribb kötelelemkeletkeztető tényállás, a szerződéses kötelelem esetére szorítva és szabadon interpretálva úgy fogalmazhatunk, hogy az *értékarányossági elvárás a szerződés keletkezésének időpontjára koncentrálna törekszik az arányosságra* a szembeálló (vagy érintett) szolgáltatások között, míg az *értékállandóság arra ügyel, hogy ez a megcélzott egyensúly a jogviszony későbbi életszakaszában is fennmaradjon*. Mindkét esetkör – igaz, eltérő módon – lehetőséget ad arra, hogy az egyensúly követelményéhez (mely lényegét tekintve az értékarányosságot és az értékállandóságot egyaránt átfogó kategória) a jogellenesség szempontjából közelítsünk. Megállapításaink a területi korlátok által szabott és a magunk által kitűzött keretek között

24 Pécsi Ítéletábra Pf.IV.20.034/2022/7. [45], BDT2023. 4682.

25 Előfordul az is, hogy nem szerződést megelőző – szűkebb értelemben vett prekontraktuális – intézményről van szó, hanem szerződésen belül előrehozott jogintézményi relevanciát ismer el és szabályoz a jogalkotó, vö. pl. az előzetes szerződésszegés alakzatait.

26 Vö. Ptk. 6:523. § a) pont. Kúria Pfv.V.21.706/2019/8. [23] BH2021. 262.

27 Bíró György: Az értékállandóság biztosítékai a kötelmi jogviszonyokban. Kandidátusi értekezés. Miskolc, 1992.

mozognak, mondhatni a jogellenességi mozzanat figyelemirányító tengelye körül forognak – a teljesség igénye nélkül.²⁸

6. ARÁNYOSSÁG HIÁNYA ÉS ÉRTÉKARÁNYTALANSÁG

A szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti egyensúly általános követelmény, de nem kivétel nélküli és nem jelent szó szerinti egyenértékűséget sem. A polgári jog határozottan védi a szerződő feleknek az ellenszolgáltatás (ár, díj stb.) meghatározására irányuló szabadságát. A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti akár nagyobb mértékű eltérés sem vezet önmagában a szerződés érvénytelenségére, nem eredményez a tartalmi hiba okán jogellenes helyzetet. A Ptk. 6:98. § szabálya csak a *feltűnő értékaránytalanság* esetében teszi lehetővé a szerződés megtámadását. A visszerthesség vélelmét alapvető szabályként megfogalmazó Ptk. 6:61. § sem mondja ki, hogy a szerződéses szolgáltatásért vele egyenértékű ellenszolgáltatás jár, a figyelmet ugyanis elsősorban arra fordítja, hogy az értékkülönbség – ha van – *ne legyen feltűnően nagy*. Egy konkrét ügyben erősítette meg a Kúria, hogy a szerződés megtámadására nem ad okot az a körülmény, hogy a szerződéskötés utáni időszakban nem váltak be az alperes számításai, a megtámadási jog nem lehet az utólag megbánt szerződéstől való szabadulás eszköze.²⁹ „A szerződéses kötelelem éppen abban nyilvánul, hogy változatlan feltételek mellett kell teljesítenem, habár az nincs is kedvemre és ha rosszul számítottam is. A felnőtt ember vigyázzon a saját érdekére és viselje elhatározása következményeit.”³⁰

Az egyensúlyi követelmény a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékarányosságán kívül más alakot is ölthet. Az elvárt arányosság – pontosabban *az aránytalanság elkerülése* – olyan esetben is irányadó, amikor a szerződésszegés esetére kötnek ki a felek valamilyen szankciót, jellemzően kötbért. Ha a szerződésben – egyébként alapvetően szabadon – kikötött joghatárny eltúlzott mértékű és a szerződést megszegő felet aránytalanul sújtja, *a szankció jogellenessé válik és kérelemre mérsékelhető*. A döntés során ügyelni kell arra, hogy a kötbér maga is funkcióhalmozó jogintézmény, mely messze nem homogén: a jogintézmény természetével összhangban erőteljes előrevetített szankciós hatást is hordoz, ami a kötbérigény előterjesztésekor realizálódik. A kötbérnek tehát a kárártalány funkciója mellett a gyakorlat szerint van egy teljesítésre „rászorító”, ösztönző, a fizetőkészséget növelő funkciója is.³¹ A kötbér mérséklése természetesen nem azonos a felmerült

kár kiszámításával, minden szerződésileg kikötött joghatárnynak figyelemmel kell lennie a szankcionált jogsértésre.³² Beck Salamon álláspontja szerint *igazságérzeti alapelv, hogy a szankciót tartalmazó jogtételek akkor helyesek, ha a büntetés, a jogszabállyal kirótt hátrány, teher arányban van az elkövetett magatartás súlyával*. Ennek az igazságérzeti követelménynek tesznek eleget azok a jogtételek – írja a szerző – amelyek az uti lingua nuncupassit mereven szigorú tételével szemben *a szerződéses kikötés erejét legyengítik, a szerződésileg kikötött szankciót tompítják*. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a mérséklés alkalmazásával az érvényesített vagy érvényesíteni kívánt *szankció tilos többletét* a kötelezett kérelmére mintegy „lefaragja” – az eltúlzottnak, tehát hibásnak nem tekinthető kötbérrészt azonban nem érinti.³³

A szerződési szabadságra támaszkodó, de túlzott mértékben kikötött kötbér az *erkölcsi érzéknek egy olyan tiltakozását váltja ki*, mely a kikötés alapján megítélt kötbér mérséklését követeli – a túlzott összegű szankció a *többletre nézve jogi alap nélküli*. A korábbi magánjogi irodalomban például Kelemen László a *korlátolt érvényesség követelményének testet öltését* látta: a kötbér helyes, jogilag nem kifogásolható mértékét *meghaladó része nem tarthat igényt védelemre*: jogellenes. A jogellenesség következménye: a kötbér kérelemre történő mérséklése. Jogtudatunk ugyanis – írta Kelemen – vonakodik attól, hogy az ilyen szankció megvalósulásához jogsegélyt nyújtson. „Az olyan szerződés tehát, amelynek eredeti tartalma szerinti érvényre emelése ellen a méltányos jogalkalmazás elve parancsolólag tiltakozik, anyagi jogilag nem hibátlan, mert *beleütközik az alanyi jogok gyakorlásának általános feltételeit meghatározó jogszabályokba és a joggal való visszaélés tényálladékát* valósítja meg.”³⁴

7. NÉHÁNY ÉRVÉNYTELENSÉGI KÉRDÉS

7.1. NYILVÁNVALÓAN JÓ ERKÖLCSBE ÜTKÖZŐ SZERZŐDÉSEK

Égészen magától értetődő azon szerződések jogellenessége, melyek a jó erkölcsbe ütköznek. Azt viszont nehezebb megítélni, hogy a szóban forgó megállapodás milyen esetben sérti nyilvánvalóan a jó erkölcsöt. Iskolapéldák nagy számban vannak, de jobbára csak általánosságban igazítanak el és határkérdések egész sorát vetik fel. Az érvénytelenséget kimondó tényállások között talán a Ptk. 6:96. § rendelkezése mutatja fel és ápolja a *legsúlyosabb kapcsolatot az alapelvekkel*, szinte „*onnan építi fel magát*”. Az állandóan követett bírói gyakorlatból végeláthatatlan sorban emelhető példák magukért beszélnek. A jó erkölcs kialakult értelmezés szerint – polgári jogi értelemben – a társadalom általános értékítéletét, a magánautonómiának

28 Nem térünk ki az általános szerződési feltételek szerződési tartalommal való kapcsolatának és az egyes kikötések tisztességtelenségének (érvénytelenségének) a szerződési egyensúllyal egyébként szoros kapcsolatban álló kérdéskörre sem. Csak megjegyezzük, hogy a blanketta-szerződések kérdéseinek tárgyalása Bíró György értekezésének egyik hangsúlyos szelétét képezte.

29 Egy ilyen törekvés ellentétben állna a pacta sunt servanda, a kötelmi költető és a culpa in contrahendo szabályaival is. Lásd még pl. Kúria Gfv. IX.30.349/2011., BH2012. 225.

30 IFJ. SZIGETI László: Szolgáltatások értékaránya visszerthes szerződésnél. *Polgári Jog*, 1933/5., 253. A kötelezettség természetesen csak akkor áll, ha a szerződés egyáltalán kötőerővel bír.

31 7/1/2021. Választottbírói ítélet. Vö. pl. Fővárosi Ítéletgyűlés 14.Gf.40.141/2017., PJD2018. 29.

32 Egy ilyen megoldás ugyanis ellenkezne a kötbér kárártalány természetével és a szerződésszegés esetére kikötött jogkövetkezményt éppen attól a szankcionáló, teljesítésre rászorító hatástól fosztaná meg, ami az intézményt a kártérítéstől megkülönbözteti.

33 A mérséklés említett szempontjai más kárártalány esetében is megfelelően irányadók. Pl. Kúria Pfv. V. 21.233/2013/4., EBH2014. P.9.

34 KELEMEN László: A bírói szerződésmódosító jog. *Magyar Jogi Szemle*, 1941/7., 124.

a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait, az általánosan elvárható magatartás zsinórmértékét fejezi ki.³⁵ Nem túlzás talán azt mondani, hogy a Ptk. 6:96. § rendelkezése a polgári jog alapelveinek valóságos sűrítménye. Egyet kell érteni Beck Salamon megállapításával is: „a jog állandóságának biztosítása nem az egyes pozitív jogtétel változatlanlansága révén alakul ki, hanem a jog állandósága sokkal inkább nyugszik a tételes szabályban kifejezetten ritkán kimondott, de a tételes jogszabályok mögött ott rejlő, sőt a tételes jogszabályok változásait is mozgató jogi alapelvek állandóságán.”³⁶

7.2. TÚLBIZTOSÍTÁS

A szerződéses egyensúly megsértését jelentheti, ha a szerződésben az egyik fél a maga helyzetét meg nem engedett módon erősíti meg, mintegy „túlbiztosítja”. A felek természetesen tisztában vannak azzal, hogy a biztosítékokkal vértézett kötelelem mindig erősebb annál, amelyik megerősítés nélküli. Vitan felül áll, hogy a kötelelem megszilárdítását célzó törekvés nem tilos, de a túlzott igyekezetet már nem mindig tolerálja a jogszabály. A jóhiszeműség és tisztesség elvét sértő öngondoskodás jogellenessé teszi a szerződést. A jog nem nézheti tétlenül a mellérendeltség és egyenjogúság súlyos sérelmét, és ha nem is méri ki patikamérlegesen a szerződő felek közötti egyensúlyi helyzetet, nem engedi annak teljes felborítását. A polgári jog egészen addig támogatja a magánautonómiára építő szerződési törekvéseket – sőt a diszpozitivitásra épülő szerződési szabályozással kifejezetten bátorítja is azt – amíg ez az akarat át nem lépi a határokat. A szerződési szabadság tartalmi korlátozottságát hangsúlyozta a Kúria határozata, amelyben rámutatott: ha a szerződési gyakorlatban példátlanul rövid határidő mellett az előszerződés kötésének *nincs más racionális indoka, valós célja, mint a lehetőség megteremtése a benne kikötött szankciók alkalmazására* és ellenszolgáltatás nélkül szolgáltatás követelésére, *a szerződés jogi hibában szenved* és ennek a következményeit – adott esetben a szerződés nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütközés miatti semmisségét – le kell vonni. Az előszerződés – minden ellentételezés nélkül – egyoldalúan, kizárólag a fogyasztó vevőre terhel kirívóan súlyos szankciókat, amivel valóban megbénítja ennek a szerződő félnek a mozgásterét, míg a sajátját messzemenően szabadon hagyja.³⁷ Ilyen esetben joggal merülhet fel a szerződési szabadsággal, a diszpozitivitással való visszaélés is.

7.3. A GÚZS-SZERZŐDÉS

A korábbi magánjogban ismert fogalom volt, de ma is használható a gúzs-szerződés kifejezés. Ez általában olyan szerződési konstrukciókat takar, mely a polgári jog által rendelkezésre bocsátott eszköztárból válogat, mégis rendelkezéseivel, ezek összehatásával megbénítja a másik felet.³⁸ *Jogszerű elemek segítségével jogellenes építményt emel.* Az imént idézett döntés

szerint pl. „[a]z irreálisan magas szankciók kikötése kényszerhelyzetet teremtett az alperes számára. A szerződéskötés elmaradása esetére a vételár felével megegyező kötbér kikötése az általános társadalmi megítélés szerint tisztességtelen, elfogadhatatlan magatartás. Az előszerződésben az egyik szerződő fél mozgásterét megbénító szankciórendszer az előszerződés jellegadó sajátosságává vált, az előszerződést jellemző szolgáltatás-ellenszolgáltatás konstrukcióját határolta be, a szerződő felek előszerződésből fakadó jogainak és kötelezettségeinek gyakorlását és érvényesítését korlátozta, súlyos mértékben sértve a jóhiszeműség és tisztességesség követelményét. A jogügylet, annak jellegadó – a fogyasztó jogait súlyosan csorbító – tisztességtelen szankciórendszere okán társadalmilag elítélendő, az általános társadalmi megítélés szerint egyértelműen tisztességtelen, erkölcsileg elfogadhatatlan...”³⁹ A szerződés azonban amiatt – mondja egy közelmúltban született döntés – mert annak biztosítására a felek túlzott mértékű kötbért kötöttek ki, nem nyilvánítható jóerkölcsbe ütközés okán érvénytelennek. A kötbér rendeltetése ugyanis, hogy csökkentse a jogosult üzleti kockázatát. Méltánytalan az lehet – írja az ítélet indokolása – ha a kötbér mértéke az eset körülményeire tekintettel túl magasnak bizonyul, ilyenkor azonban a méltánytalanság kiküszöbölésének megfelelő eszköze a mérséklés, nem indokolt az egész szerződés semmisségének megállapítása.⁴⁰

8. KÉPVISELETTEL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK – ÁLKÉPVISELET, ÉRDEKELLENTÉT

Az álképviselő intézményére nemrégiben a Kúria 14/2025. Jogegységi határozata irányította rá a figyelmet. Az álképviselő során a képviselő anélkül tesz vagy fogad el jognyilatkozatot, hogy erre joga lenne: képviselői joga vagy egyáltalán nincs, vagy azt időben vagy terjedelemben átlépi. Eljárása egyszerűen fogalmazva „jogilag semmi” – értve alatta, hogy az álképviselő által véghez vitt cselekmény az állítólagos képviseltet nem jogosítja és nem kötelezi: igen kevés kivételtől eltekintve *a képviselt egészen obligon kívül marad.* Az álképviselő magatartása a képviseltre nézve joghatást (lényegében: jogszerzést vagy kötelezettségvállalást) csak utólagos jóváhagyásával – az egyetértés pótlólagos kifejezésével – képes kiváltani, ezt a jóváhagyást azonban az általános felfogás szerint a képviselt személy bármikor, elvileg alakszerűtlenül megadhatja. A korábbi magánjogi álláspontot szépen összegezte Fehérváry, amikor így fogalmazott: olyan esetekben, amikor a jogosult helyett álképviselő tesz nyilatkozatot, *„a döntés hatalmasságát a törvény az állítólagos képviseltnek adja a kezébe, ő a dominus negotii, aki szuverén tetszése szerint vagy ratihabeál s ezzel verus procurator-rá avatja ex tunc hatállyal a gestort vagy pedig megtagad vele minden közösséget...”*⁴¹ A jogszabállyal való szembehelyezkedés folytán a jogellenesség érthető, a jogosulatlanul tett nyilatkozat joghatás kiváltására nem alkalmas – annak ellenére, hogy a megkötött szerződés kézzelfogható és

35 Legf. Bír. Gfv.X.30.191/2003. sz., BH2004. 21.

36 Beck Salamon: A jog tragikumai. *Polgári Jog*, 1934./3., 118.

37 Kúria, Pfv.VI.20.067/2020/5., BH2021. 171.

38 Beck Salamon: Guzs-szerződés. *Polgári jog*, 1930/2-3., 77.

39 BH2021. 171.

40 Kúria Gfv.I.30.182/2024/9., BH2025. 141.

41 FEHÉRVÁRY Jenő: *Magyar magánjog kistükre*. Hetedik javított, bővített részben átdolgozott kiadás Budai-Nyomda kiadása Budapest, 1941, 54.

nagyon is valóságosnak tűnik. Non existens – miközben az ügylet egy létező szerződés látszatát kelti. Ez egy függő jogi helyzet.⁴² A jogegységi döntés – melyet ehelyütt nem részletezünk – a jogellenes és függőben lévő állapot feloldásának egyes problémás kérdéseivel foglalkozik, amikor kimondja, hogy ha a jogszabály a szerződés megkötéséhez alaki követelményként írásba foglalási kötelezettséget ír elő, a szerződő fél helyett ismeretlen személy által aláírt szerződés esetén az álképviselő szabályai nem alkalmazhatók, az alaki hiba nem orvosolható a szerződő fél utólagos jóváhagyásával.

Hasonlóképpen határos kérdések merülnek fel a képviselő és a képviselt közötti esetleges *érdekkellentét* esetében. A képviselő azért „képviselő” mert nem a saját akaratát hordozza. A Ptk. meglehetősen határozottsággal rögzítette, hogy a képviselő nem járhat el, ha a szemben álló vagy ellentétesen érdekelt fél ő maga vagy olyan személy, akit ugyancsak ő képvisel. Bíró György szerint nyilvánvaló, hogy a képviselő, mint „érdekhordozó” nem tudja ilyenkor a sajátjával ellentétes érdeket képviselni. Ezt tehát főszabályszerűen ki kell zárni.⁴³ A tilalomból azonban a törvényszöveg alapján egyaránt ki lehetett olvasni azt is, hogy a tilalom ellenére megtett jognyilatkozat *semmis*, de arra is lehetett következtetni, hogy a képviselőnek ilyen esetben nincs képviselői joga, tehát *áltképviselőként* jár el. A Ptk. 6:13. § szabályában az *érdekkellentét* ellenére eljáró képviselő jognyilatkozatának hibáját felismerte, de a jogi következményt relatív érvénytelenségként fogalmazta meg, ezzel a képviselt személynek lehetőséget biztosított jogellenes helyzet súlyának felmérésére és a jognyilatkozat *megtámadására*.

9. A FEDEZETELVONÓ SZERZŐDÉS „TILALMA”

A fedezetelvonást megvalósító ügylet közismert elnevezése – fedezetelvonás tilalma – is azt sugallja, hogy valamiféle jog által nem engedett helyzetről van szó. Ez a tilalom azonban nem azonos a jogszabályba ütközés tényállásával. A fedezetelvonó szerződés miatti rosszállását a jogalkotó másképpen fejezi ki: a szerződés érvénytelenségét nem mondja ki, de a megszerzés erejét csökkenti.

A fedezetelvonó szerződést mindenekelőtt a fedezet elvonását, a jogellenes vagyonejtüntetést célzó fiktív ügylettől – a színlelt szerződéstől – szokás elhatárolni. A színlelt szerződés a Ptk. 6:92. § (2) bekezdése értelmében *semmis*, tulajdonjog átszállását nem alapozza meg. A fedezetelvonó ügylet ezzel szemben alkalmas a tulajdonjog átszállásának előmozdítására, de a megszerző csak meghatározott kötöttség mellett szerez tulajdonjogot: köteles tudomásul venni és tétetni a hitelező kielégítési jogát. Menyhárd Attila éppen ezért a szerződés hatálytalanságával szemben – nem minden alap nélkül – a tulajdonjog átszállását véghezvivő dologi jogügylet „viszonylagos – relatív – korlátozottságát” látja a fedezetelvonó szerződés esetében. „A szerződés relatív hatálytalanságaként megfogalmazódó

tényállások *valójában nem a szerződés, hanem a dologi rendelkező ügylet relatív hatálytalanságát fogalmazzák meg*. Nem a szerződés az, ami harmadik személyek irányában hatálytalan, hanem a *tulajdonjog átszállása*, ami a sérelmet szenvedett fél (a fedezetelvonó szerződésekre vonatkozó szabály alapján az a hitelező, akinek kielégítése alapját elvonták) irányában nem következik be.”⁴⁴ Annyiban egyetértünk a szerzővel, hogy a tulajdonátruházó szerződés szerintünk sem hatálytalan, de a fedezetelvonó szerződés tilalma mögött nem a tulajdonátszállást eredményező dologi ügylet hiányosságát („jogi csonkaságát”) látjuk. Álláspontunk szerint a *hatálytalanság* kimondása *csak „magyarázó előkészítése”* a „tilalom” lényegét kitevő rendelkezésnek, melyet a Ptk. 6:120. § (3) bekezdése mond ki: a tulajdonjogot megszerző személy – pl. vevő, megajándékozott – *köteles tétetni*, hogy a hitelező az érintett vagyontárgyra végrehajtást vezessen és *a dologból kielégítést keressen*. Ez ugyanis a fedezet elvonását eredményező – ennek folytán jogellenes – magatartás hátrányos jogi következménye.⁴⁵ A jogi hiba jellegéből adódik a korrekció – törvényi beavatkozás – módja is.

A fedezetelvonó szerződés tilalmának kimondásával a polgári jog a hitelező elől eltűnt, a hitelező „hatóköréből” eltávolított vagyontárgyban – nyilván nem szó szerint véve, de a lényegét tekintve mindenképpen – ezt a *korábbi fedezetet látja és ragadja meg*. A szemléletesség kedvéért azt is mondhatjuk, hogy az adós vagyona – a törvényi feltételek fennállása esetén – az átruházás ellenére továbbra is szavatol a hitelező követelésének kielégítéséért, dologi jogi lekötöttség nélkül is. A Ptk. 6:120. § (3) bekezdése által kimondott jogi következmény a *dologra koncentrált helytállási kötelezettség*: a hitelezőt megillető (de az átruházással megsértett) kielégítési lehetőség biztosítása. A hitelező javára szolgál, és a megszerzőt korlátozza – ha nem is dologi értékjog, de mindenképpen értékjogi természetű.⁴⁶ A megszerző *tulajdonjoga a hitelezővel szemben sem lesz hatálytalan*, hiszen a *kielégítés tétetésén kívül minden más szempontból teljes és kizárólagos tulajdonjogot* szerez a vevő vagy a megajándékozott személy (a szerződés tárgyával a hitelezővel szemben is hatályosan rendelkezhet, pl. zálogjogot létesíthet arra a hitelező javára is stb.).

A vevő hiába lett tulajdonos, a konkrét helyzetben van nála, hozzá képest erősebb. A szerzés így felfogott jogellenessége nem a tulajdonjogot „relativizálja”, hanem *a megszerzést fojtja vissza*. Az ingyenes vagy rosszhiszemű szerző a vagyontárggyal – mint említettük: a dologra koncentráltan – lényegében cum viribus lesz helytállásra kötelezett. A hitelező érdekét szolgáló relatív hatálytalanság megállapításával a jog azt mondja ki, hogy az „alacsony szinten kvalifikált” (ingyenes vagy rosszhiszemű) megszerző *a hitelező útjából vonuljon félre*. A hatálytalanság – írja Grosschmid – e szerint nem jelent mást, mint hogy a hitelező sikeres megtámadás esetén jogosítva van az átruházást olybá venni, mint amely jogilag nem ment végbe (ez egyfajta „virtuális hatálytalanság”). Ezt a jel-

42 Bernát szerint álképviselőről addig nem is lehetne beszélni, amíg az utólagos jóváhagyás kérdése el nem dőlt. BESNYÓ Bernát: A képviselő Magyarországi magánjogi törvénykönyvének javaslatában. *Polgári Jog*, 1930/9., 445.

43 Bíró György: *Kötelmi jog. Közös szabályok, szerződés tan.* Novotni Kiadó, Miskolc, 2006, 141.

44 MENYHÁRD Attila: *Relatív hatálytalanság, relatív tulajdon*. Miskolci konferenciák 2016–2018. Szerkesztette PUSZTAHELYI Réka, Novotni Alapítvány Miskolc, 2018, 207.

45 Kúria Pfv.V.20.782/2021/10., BH2022. 297.

46 Az értékjogok arra irányulnak, hogy jogosultjaik bizonyos értéket követelhetnek a maguk számára a dologból. LENKOVICS Barnabás: *Dologi jog*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008, 209.

levonást fordítja le a Ptk. 6:120. § a fedezetelvonó szerződés relatív (a jogszerzőre tekintő) hatálytalanságára. A hitelező ezért nem is a vagyontárgyat kéri vissza az átruházó vagyónába (szemben a „csődtömeg” javát szolgáló, a Cstv. 40. § rendelkezésére alapított és a felszámolási vagyont gyarapító megtámadási joggal), hanem azt követeli, hogy a vevő (megajándékozott) a kétségbe nem vont tulajdonszerzése ellenére az ő kielégítési igényének adjon utat.⁴⁷

A megajándékozott vagy visszterhesen, ám rosszhiszeműen szerző fél joga azért gyengébb, mert a hitelezői jogosultsággal szembeni ezen összemérés alkalmával alulmarad. A hatálytalanság kimondása érzésünk szerint csak érzékeltetése annak, hogy a hitelező kielégítési joga érdekében a dolgot még mindig az adós vagyónában állónak, a fedezet körébe tartozónak kell tekinteni, holott nem az. A polgári jog hibát – „jogellenességet” – lát abban, hogy az itt és most említett értelemben szavatoló vagyon a hitelező érdekköréből anélkül került ki, hogy az adós a tartozást megfizette vagy egyéb biztosítékról gondoskodott volna. Ezt az állapotot a polgári jog nem tekinti helyénvalónak és hátrányos jogkövetkezmenyt fűz hozzá. A hibát a fedezetelvonó szerződés tilalma a jogi hibát nem az ügyletben magában keresi (az érvénytelenséget nem mondja ki), hanem a körülményekből vezeti le. A fedezetelvonás tilalma a színlelt szerződéstől való elhatárolás ellenére a vagyontárgy megragadhatóságának okát gyakran (mondhatni öntudatlan előszeretettel) keresi és találja meg a jogszerzőnél kimutatható hibában. A Szegedi Ítéltábla egyik döntése pl. kimondta, hogy a fedezetelvonóvá minősítéshez nem elegendő, hogy a szerző fél tudott vagy tudnia kellett az adós tartozásáról és az egyéb fedezet hiányáról, hanem szükséges annak megállapíthatósága is, hogy a fedezetelvonónak állított ügylet nem olyan egyéb jogos érdeket szolgált, ami – az adott ügyben, bírói mérlegelés szerint – kizárhatja a rosszhiszeműséget. A rosszhiszeműség és ezzel a fedezetelvonás akkor állapítható meg, ha bizonyított, hogy a szerző fél valós szándéka a másik hitelező fedezetének elvonása volt, és az adóssal kötött ügylet elsődlegesen ezt, és nem a szerző fél saját követelésének kielégítését szolgálta.⁴⁸

10. SZERZŐDÉSSZEGÉS

Almási okfejtéseit követve és a jogellenességre általánosítva úgy is szólhatunk, hogy az adós kötelelem- és szerződésszegési lényegében nem mások, mint specializált tilos cselekmények,

47 GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből* (Grill Károly Könyvkiadóvállalata Budapest 1932.) I. kötet 520. Helyesen fejtette ki egy ítéltáblai határozata, hogy a szerződés fedezetelvonó jellegének megállapítása esetén az ítéletben foglalt marasztalás nem a kötelezett és a szerző fél közötti szerződésben kikötött szolgáltatás visszaadására irányul. Az ítélet a kereset megalapozottsága esetén sem érinti a vagyontárgy tulajdonjogát, csupán a követelés kielégítésére, a fedezet megtérítésére vonatkozik. Önmagában a kielégítés túrésére kötelező ítéletnek nem tartalma az alperes tulajdonjogának korlátozása sem. Debreceni Ítéltábla Gpkf.II.30.239/2025/2., BDT2025. 4967.

48 Szegedi Ítéltábla Gf.II.30.180/2016., BDT2017. 3646. Ezt a megközelítést egyébként figyelemre méltó okfejtéssel és érveléssel a jogi irodalom is támogatni látszik. FABÓK Zoltán: Lehet-e fedezetelvonó a visszterhes szerződés? A rosszhiszeműség tartalmáról. *Magyar Jog*, 2014. március.

a jogellenességet eredményező magatartások elkerített részei.⁴⁹ A szerződésszegés szabályrendszerében rendre megjelennek általános kötelmi parancsok is, melyeket – mint közös kötelmi normákat – a szerződési jogviszonyok kiegészítő háttérszabályaként látunk és kezelünk (minden szerződés kötelem is egyben). Hasonlóan lappangó, a jogi következményeket a háttérben megalapozó tételként van jelen az is, hogy a kötelezethez intézett teljesítési parancsban mindig benne van az ellenkező magatartás tilalma is. Mi egyéb volna mindazon joghátrány kilátásba helyezése, amellyel a jogrend az adóst a kötelemszegés esetére megfenyegeti, mint az előírt teljesítési parancsban alattomban (hallgatólag) benne foglalt megszegési tilalom egyenes következménye. Amikor például a jog előírja, hogy miként kell szerződésszerűen teljesíteni, egyúttal kifejezi azt a kívánalmat is, hogy ezzel nem szabad ellentétes magatartást tanúsítani. A kötelem tárgyi kiterjedésének, tárgyi mértékének szabályai a kötelemszegést is meghatározzák: ez a „homorú domborúja...” (Grosschmid Béni kifejezése) A hibás teljesítési, szerződésszegési jogkövetkezmenyek a tanúsítandó magatartásra vonatkozó szabályok ellenőrző visszatükröződései.

A jogalkotó álláspontja szerint abban az esetben, ha a szerződésszegés ún. tapadó kárt eredményez, úgy ennek kompenzálására – kiegyenlítésére, helyreütésére – nem a kártérítés, hanem elsősorban a reparációs szavatossági igények szolgálnak. Ilyenkor a Polgári Törvénykönyv szabályai valóban – szinte szó szerint – visszavezetik a tanúsítandó magatartást a kiindulóponthoz, hogy a jogosultnak a szolgáltatásban kifejezett érdeke ténylegesen megvalósulhasson. A restitució természetű szavatossági igényeknek is ez az elsődleges, természetes magyarázata. Ilyenkor a kötelem – írja Grosschmid – mintegy „megkérdődzik”, a szavatosságban pedig az eredeti kötelem jelenik meg: ebben a „visszafordultságában...” A jogellenes magatartás következményeinek levonását az első lépcsős kellékszavatossági igények elsősorban a szerződéses jogviszony eredeti medrében kívánják rendezni, helyeseltető tehát Szladits Károly megállapítása, mely szerint a szavatosság nem más, mint a kötelem eredeti mértéke. Így viszont az eredeti szerződéses magatartáshoz képest valóban másodlagosak a vagyoni reparációt szolgáló második lépcsős igények, még inkább a tapadó károokra vonatkozó kártérítési igény, melyet a törvény egyenesen a szavatosság mögé utasít. A Ptk. 6:174. § (2) bekezdése értelmében ugyanis a hibás teljesítéssel a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett károk megtérítését a jogosult akkor követelheti, ha kijavításnak vagy kicserélésnek nincs helye, vagy a kötelezett a kijavítást vagy a kicserélést nem vállalta, e kötelezettségének nem tud eleget tenni, vagy ha a jogosultnak a kijavításhoz vagy a kicseréléshez fűződő érdeke megszűnt. A nem kötelemszerű teljesítés miatti jogellenességet tehát a Ptk. szabályai a szerződéses kötelem eredeti medrében, mintegy házon belül intézik el.

11. BEFOLYÁSMENTES, SZABAD AKARAT

A magánautonómia egyik jellemző és jelentős pillére a szerződési szabadság és annak védelme. A szerződés Kelemen László szép hasonlatával élve a kötelemfakasztás leggaz-

49 Almási 226. Ezzel az elkerítéssel, a nagy általános elvi, elméleti alaplóból való kiemeléssel lépten-nyomon találkozunk.

dagabban buzgó forrása, érthető hát, hogy a polgári jog fokozott figyelmet fordít e jogi tény szabályozására. A szerződés az említett jogviszonyformáló hatását (értve alatta a kötelemeletkeztetés mellett a bonyolítást, megszüntetést és módosítást is) akkor tudja zavartalanul véghez vinni, ha a megállapodást tiszta, befolyásolástól és kényszerőtől mentes, támadhatatlan akarat fakasztja.

Hiába a mondás: „a jó bornak nem kell cégér...” – a marketing inkább abban hisz, hogy a terméket fel kell öltöztetni annak érdekében, hogy (jobban) el lehessen adni. Manapság már ezzel a ruházkodással gyűlik meg a bajunk. A szolgáltatás hibái, hiányosságai mellett egyre inkább a szerződéskötés folyamatára helyeződik a hangsúly, a tárgy helyett a jogügyleti akaratra terelődik a figyelem fókuszja. A római jogból ismert mondás szerint: „szabadon nem akartam volna, de mivel kényszerítve voltam, hát akartam...” Az akarati hibák miatti jogellenes helyzetek többségének valahol itt rejlik a kiindulópontja és újabban egyre többet kell foglalkozni ezzel a kérdéssel. Becsapni, megtéveszteni a másikat nem szabad. Másképpen fogalmazva: természetes szerződési alapállás, hogy a felek gazdaságilag nem egyformán erősek, erőforrások tekintetében az egyik akár nagyságrendekkel is a másik fölé emelkedhet. Ez még nem teszi az ügyletet hibássá, az erőfölény kihasználása azonban igen.

Akaratszabadság alatt legalább annyit *mindenképpen érteni kell* és belőle legalább *annyit védeni kell*, hogy a szerződő fél olyan helyzetben legyen, hogy az érdekét józanul mérlegelhesse, megvédhesse. A jogvédelmi *eszközök bővülése* – vegyük pl. a fogyasztóval szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok tilalmát körvonalazó ún. „feketelistát” – első hallásra pozitív csengésű is lehetne, a rossz szájíz abból adódik, hogy a jogi fegyvertárnak ezt a fejlődését az egyre gyarapodó és kifinomultabbá váló visszaélések hívják életre.⁵⁰

A vásárlói (fogyasztói) figyelem egyre inkább spontán és az ingerekre való gyorsreagálás jellemzi, a döntéseket inkább az érzelmek mintsem az értelem határozza meg. Nem véletlen, hogy a fogyasztói döntések vizsgálatának frekvenciát területe lett a reklámjog. A reklám ugyanis nem egyszerű tájékoztatás: ha így lenne, a hagyományos megközelítéssel is kezelhető lenne, de a reklám napjainkban vitathatatlanul *a szándékos befolyásolás* eszköze. Természetesen szabad az eladónak a kelen-dőség érdekében a portékáját eladás előtt kicsinosítani, a vidéki házat rendbe szedni, az autót lemosni és kitakarítani stb. Más megítélés alá esnek ugyanakkor azok a megoldások, amelyek a kívánt célt rejtett eszközökkel, burkolt – elfedett, elleplezett – ráhatásokkal, különféle algoritmikus és vizuális ingerek, pszichológiai hatások segítségével érik el. Ezeket tisztességesnek nem mindig mondható „akarakterreléseket” a jognak fel kell ismernie, és mert a szerződő fél torzításmentes ügyleti akarata vitathatatlan érték, fel is kell lépni a jogellenesnek te-

kintendő ráhatások kivédése érdekében. Egyetértünk azzal a megállapítással, hogy a „fogyasztó figyelme szűkös erőforrás, amit a platformok mesterségesen terelnek és hasznosítanak. Az algoritmusok célja nem az információs gazdagítás, hanem az azonnali reakciók kiváltása, gyakran emocionális alapon. A reklám ebben a közegben nemcsak terméket kínál, hanem érzelmi állapotokat, életstílus-ígéreteket, sőt társadalmi elismerést – így a fogyasztás identitásalakító tényezővé válik.”⁵¹ A megállapítás helyes, a felismerés súlya nem csekély, ha figyelembe vesszük, hogy „a modern fogyasztói társadalmakban a gazdasági verseny és a kereskedelmi kommunikáció központi terepe egyre inkább a digitális tér. A fogyasztók döntései nap mint nap reklámok, marketingüzenetek és online platformokon megjelenő információk sokaságában születnek, amelyek nem csupán racionális mérlegelés eredményei, hanem erőteljesen befolyásolják őket pszichológiai tényezők, szociális normák és viselkedési torzítások is.”⁵² Nem csak az internetes kereskedelemre nézve elgondolkodtatók ezek a tények. A klasszikus szerződési jog ismert problémáját, hogy az általános szerződési feltételek „apró betűs részei” miként válnak vagy nem válnak a szerződés részévé, felváltja az a megfogalmazás, hogy az információ eljut-e vagy sem a szerződő félhez. Ez már nem egyszerűen betűméret és „bogaraszás” kérdése.⁵³ Eddig elsősorban a releváns információ láthatatlansága, vagy alig láthatósága (és az információhiány) volt a probléma, mára inkább az jelent gondot, hogy a befolyásolást lehetővé tevő technikai és egyéb megoldások túlzottan is szem előtt vannak. Ezáltal a jogellenes helyzetek kezelésének egészen új kihívásai állnak elő.

Az elektronikus szerződéskötéshez az online felületet rendelkezésre bocsátó vállalkozás nem használhat jogszerűen olyan praktikákat, nem alkalmazhat olyan felületi kialakításokat, tipográfiát, nem vethet be olyan vizuális effekteket és egyéb megoldásokat, amelyek a másik fél szerződési akaratát meg nem engedett módon torzítják.

BEFEJEZŐ GONDOLATOK

Fürst László a következőképpen zárta Utaló magatartások című tanulmányát. „Már az itt rendszertelenül felhozott példákban is látható, hogy az utaló magatartások fogalmának segítségével a magánjog jelenségeinek igen különböző természetű és nagyszámú csoportjai foglalhatók közös szempontok alá s vele nem egy tételes jogszabály nyer bizonyos szempontból újszerű megvilágítást. Másfelől az elv uralma alá tartozóknak felismert esetekből nem egy oly általános érvényű tétel szerkeszthető meg indukció útján, melynek segítségével a jog jövő fejlődésének az útjai is simábbra egyengethetők, logikai formákba önthetők lesznek. Éppen ezért kívánatos volna az utaló magatartások dogmatikájának rendszeres kiépítése.”⁵⁴

Alighanem így van ez a jogellenességgel is. A polgári jog jogellenesség fogalma szépen kidolgozott azokon a helyeken,

50 A digitális szolgáltatásokról szóló rendelet (DSA) szerint „a sötét megoldások olyan gyakorlatok, amelyek jelentősen torzítják vagy korlátozzák a szolgáltatás igénybe vevőinek azt a képességét, hogy önálló és megalapozott döntéseket hozzanak [(67) preambulumbekzdés]. Ezek a gyakorlatok felhasználhatók arra, hogy a szolgáltatás igénybe vevőit meggyőzzék arról, hogy nem kívánt magatartást tanúsítsanak, vagy ilyen döntéseket hozzanak, amelyek negatív következményekkel járnak rájuk nézve.” Tóth András: A tisztességtelen piaci kommunikáció európai uniós jogi vetületei a digitális ágazatban. In *Medias Res*, 2025/2.

51 PÁZMÁNDI Kinga: Fogyasztói döntés, marketingjog – A viselkedési közgazdaságtan hatása a fogyasztóvédelemre. *Gazdaság és Jog*, 2025/7–8.

52 PÁZMÁNDI UO.

53 Vö. Gazdasági Versenyhivatal 31/2023. VJ, FDK2025. 2. [64]–[66] is.

54 FÜRST 322.

ahol erre szükség van – elsősorban a jogellenesen okozott károkért való felelősség szabályaira gondolunk. Ahol pedig a jogellenesség fogalma fejlődésre vagy fejlesztésre szorul, ott a szükséges kiegészítő, pontosító elemeket folyamatosan felveszi: a definíció mondhatni „dinamikusan stabil”. A magánjog fogalmainak körüljárása azonban soha nem haszontalan. Az igaznak mondott vagy legalábbis annak hitt axiómaszerű tételek állandósulnak. Idővel azonban *éppen ezek a mindennapi igazságok azok, melyeket* – figyelmeztetett Szászy-Schwarz Gusztáv – *minél kevésbé rostálunk, annál könnyebben fészkelni*

*beljük magát a tévedés.*⁵⁵ Néha elegendő az is, ha meglazítjuk, kicsit felrázzuk ezeket a fogalmakat, mint a dunyhát szokás. Nem feltétlenül szükséges radikális változ(tat)ás, átfogó és komplett garnitúracseré. A magánjog igen élénken reagáló érdekek szövődése.⁵⁶ A jogellenesség témakörét áttekintő tanulmányunk készítése során tudattalanul is Fodor Ákos egyik haikuja (a címe: Nézőpont) lebegett a szemünk előtt. „[Ú] szemmel nézni a régi képre: ez a mi alkotásunk.”

55 Szászy-Schwarz Gusztáv: Az akarat a szerződésben. *Magyar Igazságügy* 1892. 37/1., 33.

56 ALMÁSI 148.